

Szirmai Panni KÖLTÉSZET ÉS KÖRNYÉKE [2]

A kísérleti költészet az irodalom és más művészetek kapcsolatából létrejövő műveket és módszereket jelenti. Minden irányban kiterjedő lehetőségek szövedéke, de kiindulópontja a költészet. A mindenkori uralkodó stílus megújítására törekcszenek a kísérleti tendenciák, a megformálás lehetőségei a technológiai, művészetelméleti és filozófiai háttérhez kötődnek. Korunk kultúrájában a digitális jelenlét meghatározó. A kísérleti költészet különösen alkalmas a kifejezés módok változásának leképezésére. A vizuális elemekkel operáló konkrét költészet egyik úttörő, kortárs iránya a konkrét versvideó. De mi fán terem a videóköltészet[1]?

alternatív művészeti forma

A videó közegébe integrált vizuális és költészeti kifejezés mód. Tom Konyves kiáltványt [2] is szentelt a viszonylag új keletű, de nagy hagyományokra épülő jelenségnek. Nem egyszerűen illusztratív költészeti videóról van szó („poetry video”), nem adja vissza a versben megjelenített leíró részeket vagy történetet. A videóvers önálló alternatív művészeti forma, a filmhez hasonlóan saját képi világa van, tudatos formanyelvet használ. Alapvető eleme a szöveg. Ha nincs benne vizuálisan megjelenített írott szöveg vagy hangzó szövegrész, az alkotás nem „videóvers”, hanem „költői” film. A kísérleti versvideóban is lehetnek narratív elemek – a néző számára követhető kapaszkodók –, de nem mesélnek kerek történetet. A képi és (írott vagy hangzó) szöveges elemek egymást kiegészítve új struktúrát teremtenek. A narratív és nem-narratív részek kiegyenlített jelenlétével és a hagyományos költészetben is fontos szerepet betöltő ritmus segítségével szabad asszociációkra és kreatív olvasatokra ad lehetőséget. Az elektronikus irodalom kortárs fejlődésének izgalmas szelete a mozgókép és költészet házasságából létrejövő irányzat. Technológia és vizualitás: e két kulcsszó mentén válik értelmezhetővé a költészetnek az a kísérleti területe.

A magyar származású Tom Konyves [3] 1978-ban használta először a videopoetry [4] kifejezést. Öt kategóriát [5] különböztet meg a videóköltészetben belül. Ezek nem kizárólagosak és a lista sem teljes. Találunk példát a tipografikus-kinetikus-, vizuális, hangzó-, performansz-, és cin(e)poetry, vagyis „elektronikus” versfilmre. Hogy ne vesszünk el a meghatározások és elnevezések útvesztőjében, a típusokat jellegzetes példákkal mutatom be. A videoklipeken és slam poetry eseményeken szocializálódott nemzedékek számára ezek ismerős elemek. Intermediális sajátosságok, vagyis a különböző érzékelési területről érkező hatások egyesítése jellemzi a kísérleti költészetet. Hagományos értelmezési módszerekkel a kísérleti film és költészet egyaránt lefordíthatatlan, minden befogadónak más élményt nyújt.

Tom Konyves csoportosítása szerint a tipografikus-kinetikus versvideó a szöveget esztétikai tárgynak, nem a történetmesélés eszközének tekinti. Történelmi előképe a konkrét- és a képköltészet, fontos eleme a tipográfia, a betűtípus és a szöveg vizuális megformáltságának egyedisége. A kinetikus költészeti videókban egyszerre van jelen szöveg és kép, található bennük jelentésteli és jelentés nélküli szavak, szótöredékek. A szöveg anyaga (a nyelv) elemeire esik szét, és más szerkezetben születik újjá. Statikus betűkből mozgó vers alakul, amely a szöveg értelmének és látványának állandó változásával a videóvers alapvető műfaját képviseli.

A videó képi világában a szöveg kap hangsúlyt. S találkozunk a videóköltészet befogadásának kérdésével: hogyan „fogyasztható” egy alkotás, amelyet egyszerre kell olvasni, nézni és hallgatni? Milyen értelmezési stratégiát követ a befogadó az intermediális művek esetében?

A konkrét költészethez köthető kinetikus versvideóktól eltérően a „vizuális versvideó” a képi megformáltsággal egységben elhangzó verset vagy írott szöveget használ. Jó példa erre a norvég Ottar Ormstad *when* [6] című munkája.

A sötét hangulatú videóban nincs szabályos történet, de felfedezhető a narratív szál, az autóröncsök fekete-fehér képei egyértelműen az elmúlásra utalnak. Saját fotóit modern zenével kíséri és különböző nyelveken írt „betűszönyeggel” kombinálja a norvég művész. A konkrét versnek is beillő színes sorok kibillentenek a képnézegetés kényelméből és reflektálnak a látványra. Ormstad munkájában a vizuális és szöveges elemek kiegyenlített használatával egységes látványvilágot hoz létre. Bár a fekete-fehér képek ritmusa fenntartja a néző érdeklődését, a film egyediségét mégis a szokatlan szöveges elemek adják. A meglepetés erejével ható részletek emlékezetesebb élményt nyújtanak. Kifejezetten szellemes, amikor a növényekkel benőtt autóröncsokon megjelenik a „*born to be wild*” felirat.

Könyves műfaji rendszerezésében a hangot előtérbe helyező versvideóban (*sound videopoetry*) a költemény hangzó változatban jelenik meg, a vizuális elemek a vers hangulatának erősítésére hivatottak. Nem szerencsés a háttér-előtér felfogás a kísérleti költészetben, hiszen a művek lényegi eleme a különböző érzékelési hatásokból összeálló élmény. A hang nem illusztrálja a képet, és fordítva. A mű a befogadás során válik teljessé, a néző/hallgató asszociatív hozzáállása nyomán. Érdekes példa a hangköltészeti videós megjelenítésére a lengyel Stanislaw Drozd *Od Do (-Tól -ig)*[7] című munkája.

Talán a legnehezebben meghatározható videóköltészeti típus a *cin(e)poem*.

George Aguilar találmánya [8], a „cinematic electronic poetry” különleges forma, elsősorban filmes elemekkel dolgozik, és mai formájában a digitális technológiákra támaszkodik. A szöveg aránya jóval kisebb a vizualitáshoz képest, olykor csak címszavakkal találkozunk. A kísérleti rövidfilm összefonódik a költészettel, a nyelv és a kép kapcsolata a narratív filmekhez közelít.

A *cinpoetry* filmes jellegzetességei a kísérleti filmes és költészeti fesztiválokra utalnak. A jelenség nemzetközi határfokát mutatja, hogy mára (szinte) minden kontinensen találunk a műfaji határátlépésekkel foglalkozó videóköltészeti fesztivált. Buenos Airesben a *Videobardo*, Berlinben a *Zebra Poetry Film Festival*, Kanadában a *Visible Verse* kísérleti költészeti és filmes seregszemle várja az érdeklődőket és az alkotókat.

konkrét versvideó

Könyves és mások kísérleteznek, hogy meghatározzák a műfajt, mégis nehéz pontos kategória-rendszert felállítani. A megjelenítés módja közös jellegzetességeket is mutat, de minden mű a saját kontextusában értelmezhető. A videóköltészet altípusain belül is vannak egymást metsző halmazok, ahol műfaji határokat döntőítő nyencségekkel találkozhatunk. A költészeti videók műfaji sokszínűsége több elemzési utat kínál, ezúttal a konkrét költészet hagyományian alapuló, annak eszmei örökségét folytató videómunkákról lesz szó. Bár a kortárs művészet általában nem fordul kitörő lelkesedéssel a konkretizmus felé, a műfaj videóval társított változata több országban talált követőkre. Sajátos formanyelvet használ és történeti hagyományokra építkezik a konkrét versvideó. A műfaj a kinetikus és a vizuális versvideók között helyezhető el, elsősorban nem-narratív szöveges elemeket, betűket, szórészleteket használ.

Honnan ered a letisztult költészet?

A konkrét költészetnek nevezett műfaj az ötvenes években egymástól függetlenül a világ több, egymástól távol eső pontján is megszületett. Ebben az időszakban a technológiai vívmányok terjedése – telefon, rádió, televízió –

nyomán a társadalom is változott. Átalakultak a kommunikáció és a művészeti befogadás terei. Ehhez a felgyorsult világhoz a költészetnek is alkalmazkodnia kell – vallják a konkrét költők. A kísérleti költészet több szállal kötődik a latin-amerikai térséghez, elsősorban a konkrét tendenciák képviselői közül sokan a kontinens országaiban születtek. Brazíliában a *Noigandres* innovatív költészeti csoportosulást Augusto és Haraldo de Campos, valamint Décio Pignatari alapították 1952-ben. A brazil kísérletezőkkel szinte egy időben, de tőlük függetlenül a svéd Öyvind Fahlström 1953-ban írta a *Konkrét költészet kiáltványát*^[9], a bolíviai-svájci Eugen Gomringer szintén ebben az évben jelentette meg konkrét verseinek gyűjteményét *Konstellációk*^[10] címen.

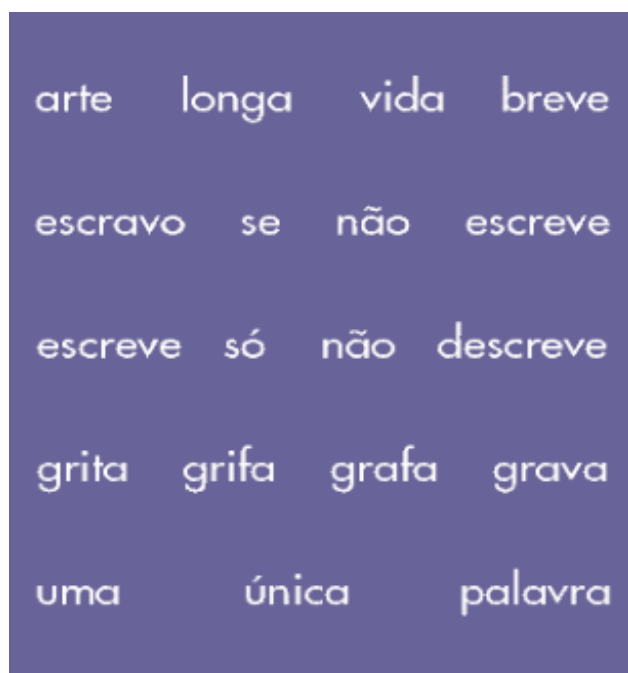
A letisztult konkretizmust képviselők műveiben a betűk, szavak szándékosan nem lépnek túl saját jelentésükön. A nyelv az alkotás eszközéből annak építőelemévé válik, a konkrét vers kiforrott megjelenésében a vizuális nyelvet a szöveggel ötvözve alkot új műfajt.

játékos és szabad

Képzőművészeti előképnek a holland *De Stijl* folyóirat körében kialakult konkrét művészet tekinthető, metaforák és asszociációk nélküli költészet megteremtésére törekszenek, tisztán a lényegre koncentrálnak. A konkrét költészet a befogadó aktív közreműködésére épít: a versnek annyi olvasata van, ahány olvasója, maga az olvasás, az értelmezés iránya is tetszőleges. Szigorúan betartott merev szabályok szövedékének látszik, valójában a kísérleti költészet játékos és szabad.

Ebből a történelmi örökségből kiindulva a konkrét verseket adaptáló, illetve az önálló konkrét videóköltemények jellegzetességei a nyomtatott elődökhöz kötődnek. A szigorú szabályrendszer és a letisztultság azonban veszít erejéből. A mozgókép szabadabb közeg a papírnál, nagyobb teret kap a kreatív interpretáció és az egyedi kifejezés.

A konkrét versvideók kortárs művészeti jelentősége nem a „letűnt” formák újraélesztése. Saját műfaj történetet építő és önálló stílusjegyekkel rendelkező művészeti kifejezőmód. Ugyanakkor a tipográfiát hangsúlyozó vizuális megformáltság és a szöveges elemek egysége a videóköltészetben is megmarad. Izgalmas ellentét alakul ki: sallangmentes, szigorú szövegkonstrukciók találkoznak a mozgókép szabadságával.

határtalan kísérletezés

A klasszikus avantgárd hagyományához kötődő konkretista látásmód szerint a szöveg kilép a nyomtatott keretből és új dimenzióval gazdagodik. Megszabadul a linearitás kötöttségeitől, a tipográfia hangsúlyozásával az olvasásra szánt írott szövegből a látványra építő képköltészet lesz. Nagyraárgó fejlődés eredménye, hogy a nyomtatott, papír alapú formát is „kinövi” a kísérleti vers, és kilép a térbe. Háromdimenziós könyvmunkák, *versobjektok* születnek a konkrét költészet rokonaiként. Határtalan kísérletezés terepe lett a költészet, ahol a technológiai fejlődés eredményei a művészeti megfogalmazás azonnal alkalmazható eszközeivé válnak. Ez a fejlődési folyamat a „kinetikus” költészetben, a konkrét videóköltészetben teljesebbé válik. A sík után a tér majd a mozgóképpel az időbeli kiterjedés meghódítása a konkrét költészet csúcsa.

Cinco Poemas Concretos^[11]

A versvideó kiterjeszti a vizuális metafora jelentését, az audiovizuális közeg közvetlenebb metaforikus kapcsolatokra ad lehetőséget^[12]. Egyszerre kísérletezik a kimondott és írott szó közötti határátlépéssel és a szó/kép/hang átjárhatóságával. Több érzékszervre hat a műalkotás, a befogadó pedig szabad asszociációk révén kerülhet a film atmoszférájába. Nincsenek szigorú szabályok sem a képi megformáltságban, sem a befogadói magatartásban. Szöveges és képi elemek keverednek a hangzó versek pulzáló ritmusával, és a vers életre kel. Szabad szellemi kaland, ahol a mindennapi életből jól ismert elemek eredeti közegüktől elrugaszkodva új értelmet nyernek.

[1] A film/videó és a költészet házasságából született műfaj(ok) az elnevezések és definíciók nehezen áttekinthető szövedékében keresi a helyét. A követhetőség érdekében végig a videóköltészet kifejezést használok.

[2] Tom Konyves: Videopoetry: A Manifesto, 2011, Canada online hozzáférhető:
<http://www.tomkonyves.com/TK%20essays/VIDEOPOETRY%20-%20A%20MANIFESTO.pdf>

[3] 1947 Budapest, Kanadában élő videóköltészeti teoretikus és művész.

[4] *The Insecurity of Art: Essays on Poetics*, szerk. Ken Norris and Peter Van Toorn, Vehicle Press, 1982

[5] *typo-poetry/kinetic text; text/image; sound/image; performance; cinepoetry*

[6] Ottar Ormstad, *When* 2011 <https://vimeo.com/32742408>

[7] A varsói appendix2 galéria 2009-es kiállításán készült rövid videóban Tadeusz Sudnik költő konkrét vers librettójának részletét

halljuk. <http://galeriapropaganda.com/exhibitions/stanislaw-drozd-concrete-poetry-space/>

[8] Matt mullins interviews George Aguilar: An Ambassador of Cinepoetry (part 1), January 24, 2013

<http://atticusreview.org/george-aguilar-an-ambassador-of-cinepoetry-part-1/>

[9] Öyvind Fahlström, *Håtilla ragulpr på fåtskliaben, manifest för konkret poesi* (1953) angolul online: <http://www.ubu.com/papers/fahlstrom01.html>

[10] *Konstellationen. Lyrik*. Bern: Spiral Press, 1953.

[11] Konkrét versek audiovizuális változata. Megjelenő versek: *Cinco* (José Lino Grunewald, 1964), *Velocidade* (Ronaldo Azeredo, 1957), *Cidade* (Augusto de Campos, 1963), *Pêndulo* (E.M. de Melo e Castro, 1961/62), *O Organismo* (Décio Pignatari, 1960). Rendező: Christian Caselli.

[12] Fil Ieropoulos, *Poetry-Film & The Film Poem: Some Clarifications*

<http://www.studycollection.co.uk/poetry.html>

felső kép | Ottar Ormstad: *When* (filmkocka)